

Олександр Добржанський^{1} – Чернівці*

**Українсько-польське та українсько-румунське
порубіжжя в австрійській частині Австро-Угорщини
(Цислейтанії) другої половини XIX – початку XX ст.
Компаративний аналіз етно-політичних відносин**

В останній чверті XVIII ст. Австрія анексувала цілу низку територій, які раніше перебували в складі Речі Посполитої та Молдавського князівства. На цих землях корінним населенням були українці, поляки та румуни. Як наслідок, до складу Австрії увійшли нові регіони, які були типовим прикладом етнічного порубіжжя. Зокрема, українсько-польське порубіжжя в імперії Габсбургів утворилося з земель, які раніше входили до складу Речі Посполитої. Ці території було виділено в окрему адміністративну одиницю з назвою «Королівство Галичини і Володимирії». Територія Королівства декілька разів зазнавала змін, значною мірою під впливом зовнішньополітичних чинників. Але попри все, українці й поляки становили основну масу населення, з чітким розмежуванням на українські й польські етнічні землі. Щоправда, в середовищі польського політикуму було чимало діячів, які вважали українські етнічні землі польськими аж до Лівобережної України. Це накладало певний відбиток на українсько-польські відносини.

Українсько-румунське порубіжжя утворилося на колишніх землях Молдавського князівства. На нього поширено назву Буковина. Край спочатку перебував під військовим правлінням, потім був включений до Королівства Галичини і Володимирії як один з округів. У 1849 р. Буковину відділено від Галичини та надано права окремого коронного краю держави зі статусом герцогства. Подібно

^{1*} Олександр Добржанський – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

до поляків у Галичині, румунські політики на Буковині поширювали історичні міфи про те, що єдиним автохтонним народом краю є румуни, а українці, нібито, прийшли пізніше з інших земель. Звідси вони робили висновок, що вся Буковина повинна бути румунською автономією.

Таким чином, на час перетворення Австрії в дуалістичну монархію в 1867 р. в австрійській частині держави, так званій Цислейтанії знаходилося два коронних краї, які представляли українсько-польське і українсько-румунське порубіжжя. Метою даного розділу є порівняння етно-демографічного, культурно-просвітнього, релігійного становища українців у цих двох порубіжних регіонах Цислейтанії, їхніх взаємин з поляками в Галичині та румунами на Буковині, а також з іншими етнічними групами. Це відкриває перспективи отримати цілу низку нових відомостей про національну політику Австро-Угорщини, спільне проживання та взаємодію окремих народів цієї держави в умовах декларованих прав і свобод конституційної монархії Габсбургів.

Королівство Галичини і Володимирії ще з кінця XVIII століття почали умовно поділяти на Східну Галичину з центром у Львові, де переважали українці, та Західну Галичину з центром у Кракові, в якій більшість становили поляки. Буковина досить добре розмежовувалася на північно-західну частину, де основну частину населення становили українці, та південно-східну з переважанням румунського населення.

Характерно, що обидві назви адміністративних одиниць мали українське коріння. Назва Королівство Галичини і Володимирії походила від колишнього Галицько-Волинського князівства, а Буковина від української назви букових лісів, яких було чимало в краї.

Тривалий час австрійська статистика не вела належного обліку етнічних груп у державі. Тільки в 1880 р. під час перепису населення вперше було введено рубрику «розмовна мова», тобто визначалася мова, якою користувалися передусім у родині, з односельцями, на побутовому рівні. Щодо релігійної приналежності, такий облік вівся ще з кінця XVIII ст. Все це мало велике значення для встановлення кількості українського, польського та румунського населення в цих порубіжних територіях. Але в кожному випадку були свої особливості.

У Галичині для визначення етнічної приналежності розмовна мова не мала вирішального значення, бо більшість українців і поляків вільно володіла обома мовами. Крім того, євреї краю досить часто називали розмовною мовою або польську, або мову ідиш, яку австрійська статистика вважала німецькою. Тому на першому місці тут був релігійний маркер. Поляки були католиками, українці – греко-католиками, євреї – іудеями. Дуже невелика частина українців, переважно вихідців з інших регіонів, була православними. Згідно з переписом 1880 р. в Королівстві Галичини і Володимирії проживало понад 2 млн. 706 тис. римо-католиків і 2 млн. 518 тис. греко-католиків². За розмовною мовою поділ був таким: українську як розмовну відзначили понад 2 млн 551 тис. (тобто на 33 тис. більше, ніж греко-католиків), а польську – понад 3 млн 59 тис. (на 353 тис. більше, ніж католиків)³. Отже, якщо кількість греко-католиків приблизно співпадала з кількістю тих, хто вважав українську мову розмовною, то кількість тих, хто визнавав польську мову розмовною, була на понад 300 тис. більшою за кількість римо-католиків. Зрозуміло, це було пов'язано з тим, що частина людей інших конфесійних належностей також визнавала польську розмовною мовою. Переважно, як уже зазначалося, це були люди іудейського віросповідання. Вони були на третьому місці за загальною кількістю серед віросповідних груп. Їх налічувалося понад 686 тис. Важливо, що німецьку розмовну мову, згідно зі статистичними даними, визнали понад 323 тис. жителів Галичини, і це також були переважно люди юдейського віросповідання. Отже, неважко побачити, що в Галичині віросповідання було найточнішим етнічним маркером. Підсумовуючи, зауважимо ще раз, що на 1880 р. в краї проживало понад 2 млн. 700 тис. поляків (римо-католиків) (45,42%), понад 2 млн. 500 тис. українців (греко-католиків) (42,26%), понад 686 тис. євреїв (іудейського віросповідання) (11,52%), з яких приблизно половина визнала розмовною мовою польську, а інша частина вважали своєю розмовною мовою ідиш (у статистичних довідниках німецька), і близько 50 тис.⁴. (0,78%) інших віросповідних груп, куди входили й німці. Серед німців пере-

² Special Orts-Repertorien der im Österreichischen Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder. XII. Galizien. Wien, 1886. S. 515.

³ Там само.

⁴ Там само.

важали лютерани і кальвіністи, а кількість римо-католиків була невеликою. Як бачимо, українці, поляки і євреї разом становили понад 99% усього населення Королівства Галичини і Володимирії.

Діаметрально протилежною була ситуація з етнічною самоідентифікацією на українсько-румунському порубіжжі в Буковині. Тут найчисленнішими етнічними групами були українці і румуни, корінні жителі краю. Обидва народи були православними. Тільки незначна кількість українців і румунів була греко-католиками, вихідцями з Галичини та Трансільванії. Отже, релігійний чинник не впливав на етнічну самоідентифікацію. До того ж, його використовували румунські політики та релігійні діячі для румунізації українського населення або для створення хибного уявлення про кількість представників обох етнічних груп. Справа в тому, що на Буковині православну церкву називали «волоською». Але одночасно давньою самоназвою місцевих румунів були «волохи». До середини XIX ст. в краї переважала релігійна самоідентифікація населення. Тому, коли жителя Буковини питали: «Хто ти?», то першою була відповідь – волох, тобто малася на увазі, що людина є волоського (православного) віросповідання. Тільки в другій половині XIX ст. внаслідок розвитку національних рухів на Буковині та зростання національної свідомості населення краю етнічно-національна самоідентифікація виходить на перше місце. Тепер місцеві православні жителі називали себе окремо русинами (українцями) чи волохами (румунами) православної (волоської) віри.

Така ситуація спричиняла багато плутанини та інсинуацій щодо кількості українців і румунів. Тривалий час румунські політики поширювали думку, що на Буковині румуни значно переважають українців за чисельністю. Крапки над «і» були розставлені лише після перепису 1880 р., коли етнічну приналежність почали визначати за розмовною мовою. Згідно з цим переписом на Буковині проживало 239690 (42,16%) тих, хто визнав русинську (українську) мову своєю розмовною, і 190005 (33,43%) тих, хто визнав румунську мову своєю розмовною⁵. Це викликало справжній шок серед румунського політикуму. Щоб якось пояснити таку ситуацію, було висунуто історичний міф про українізацію румунського населення

⁵ Special Orts-Repertorium der im Österreichischen Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder. XIII. Bukowina. Wien, 1885. S. 26.

на Буковині, що й призвело до подібних результатів перепису. Про ненауковість і надуманість таких тверджень на початку XX ст. писали навіть деякі румунські політики, зокрема один з найвідоміших їхніх представників Аврель Ончул⁶.

На відміну від Галичини, розрив між двома корінними народами українсько-румунського порубіжжя та рештою етнічних груп був значно меншим. Наприклад, у 1890 р. на Буковині проживало 268367 (41,37%) українців, 208301 (32,42%) румунів, 82717 (12,8%) євреїв, 59784 (9,25%) німців, 23604 (3,67%) поляків⁷. Отже, понад чверть населення становили представники неавтохтонних народів. Етнічна структура населення Буковини була більш розмаїта, і жодна з етнічних груп не могла претендувати на повне домінування в суспільно-політичному житті, як це було з поляками в Галичині.

Австрійські статистичні довідники дають змогу добре простежити територіальне розташування етнічних груп на порубіжжі. На час проведення першого перепису, який визначав розмовні мови населення, Королівство Галичини і Володимирії поділялося на 74 повіти. З них 48 умовно належали до Східної Галичини, а 26 – до Західної. Кордони Східної і Західної Галичини були чітко визначені. Розмежування проходило між повітами Сянік, Березів, Перемишль, Ярослав – Східної Галичини і повітами Ланьцут, Ряшів, Коросно – Західної Галичини. Щоправда, після перетворення Королівства Галичини і Володимирії на польську автономію, поділ на Східну і Західну Галичину став чисто умовним як нагадування про етапи формування адміністративного устрою краю. Історичний кордон між Східною і Західною Галичиною, між українськими і польськими етнічними землями проходив по р. Сян.

Етнічний склад населення повітів Східної і Західної Галичини мав цілу низку особливостей. Найперше, повіти Західної Галичини мали більш однорідний склад населення із значним переважанням поляків. Наприклад, порубіжні повіти Західної Галичини мали такий етнічний склад. Ланьцут – римо-католиків (поляків) – 100643 (84,4%), греко-католиків (українців) 7678 (6,43%), іудеїв

⁶ Onciul A. Chestiunea romănesă în Bucovina. *Privitorul* (Brno). 1902. 15. Mai.

⁷ Special Orts-Repertorium der im Österreichischen Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder. XIII. Bukowina. Wien, 1894. S. 42.

(євреїв) 10003 (8,80%); Ряшів – 118218 римо-католиків (88,61%), 1857 греко-католиків (1,39%), 13245 іудеїв (9,9%), Кросно – 53787 римо-католиків (76,07%), 12295 греко-католиків (17,38%), 4617 іудеїв (6,53%)⁸. Характерно, що в усіх трьох повітах майже всі іудеї і певна частина греко-католиків записували розмовною польську мову. Щодо порубіжних повітів Східної Галичини етнічний розподіл був таким: Сянік 46900 греко-католиків (56,96%), 32604 римо-католиків (39,56%), 7392 іудеїв (8,97%), Березів (який умовно австрійськими можновладцями був віднесений до Східної Галичини) 56627 римо-католиків (74,6%), 10202 греко-католиків (20,1%), 4556 іудеїв (5,3%), Перемишль 24207 римо-католиків (27,53%), 54190 греко-католиків (60,38%), 11207 іудеїв (12,48%), Ярослав 47614 римо-католиків (46,10%), 44046 греко-католиків (42,64%), 11374 (11,01%) іудеїв⁹. Неважко побачити, що кордон між Східною і Західною Галичиною був досить умовним і обидва народи були представлені в прикордонних повітах.

На відміну від повітів Західної Галичини, де поляки, як уже зазначалося, повністю домінували, повіти Східної Галичини мали більш строкатий склад населення. Фактично у всіх повітах тут була значна частина поляків. Пояснюється це тим, що раніше, протягом понад п'яти століть, ці території входили до складу Польщі (Речі Посполитої), де спостерігалися значні процеси покатоличення та колонізації місцевого українського населення. Також мала місце внутрішня міграція – просування поляків на схід. Найбільша чисельна перевага українського населення над польським у Східній Галичині спостерігалася у Бібрському, Долинському, Дрогобицькому, Городенківському, Гусятинському, Яворівському, Коломийському, Косівському, Надвірнянському, Рогатинському, Снятинському, Сокальському, Станіславському, Стрийському, Заліщицькому, Жидачівському, Золочівському повітах.

На Буковині у трьох північних повітах (Кіцманському, Чернівецькому, Вижицькому) українське населення повністю домінувало. У Кіцманському повіті з 81087 чоловік усього населення 72626 (89,56%) становили українці, у Чернівецькому

⁸ Special Orts-Repertorien der im Österreichischen Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder. XII. Galizien. Wien, 1886. S. 514-515.

⁹ Там само.

сільському повіті з 80997 – 51839 (64%), у Вижиницькому – 44073 (77,98%). Румунів у цих повітах проживало відповідно 525 (0,64%), 16101 (19,87%), 168 (0,38%); євреїв – 6222 (7,67%), 9747 (12,03%), 10417 (18,43%); німців і поляків – незначна кількість¹⁰.

Два повіти (Серетський і Сторожинецький) мали найстрокатіший етнічний склад населення. Жодна з етнічних груп не займала тут домінуючого становища. У Сторожинецькому повіті з 61344 чоловік усього населення 22919 (37,36%) становили українці, 29388 (47,9%) – румуни, 7238 (11,79%) євреї, 444 (0,72%) – німці, у Серетському – з 49804 чоловік усього населення 18827 (37,8%) нараховували українців, 14804 (29,72%) – румунів, 4592 (9,22%) – євреїв, 3704 (7,43%) – німців. Три південні повіти (Радівецький, Сучавський, Кимполунзький) відзначалися румунською більшістю населення. У Радівецькому повіті проживало 52288 (64,22%) румунів, 7003 (8,6%) – українців, 12144 (14,9%) – німців, 5222 (6,4%) – євреїв. У Сучавському – 48365 (63,46%) румунів, 8101 (10,62%) українців, 3704 (7,4%) – німців, 3424 (6,8%) – євреїв. У Кимполунзькому – 21944 (56,69%) румунів, 6070 (15,78%) українців, 7181 (18,5%) німців, 2694 (6,9%) євреїв¹¹. Однак і у цих повітах були населені пункти, в яких проживали переважно українці, а в деяких – виключно українці.

Південні межі території суцільного українського заселення проходили через села Радівецького, Сторожинецького і Серетського повітів. Вони добре відстежуються за даними австрійської статистики.

Таким чином, огляд демографічної статистики населення Королівства Галичини і Володимирії та Герцогства Буковини дає підстави зробити такі висновки. У Галичині чисельно повністю домінували дві етнічні групи: українці та поляки. Євреї, хоча й були на третьому місці, суттєво відставали за чисельністю та переважно зосереджувалися в містах і містечках.

На Буковині суттєвий вплив на суспільні процеси мали щонайменше 5 етнічних груп. Українці були найбільш численною етнічною групою, але мали порівняно мало представників у елітних та заможних соціальних групах. Румуни були на другому місці.

¹⁰ Special Orts-Repertorium der im Österreichischen Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder. XIII. Bukowina. Wien, 1885. S. 1–24.

¹¹ Там само.

Соціальна структура їхнього населення багато в чому повторювала українську, але вони мали хоча й нечисленну, однак досить впливову групу великих землевласників, які прагнули взяти управління краєм у свої руки. Євреї, хоча суттєво відставали за чисельністю від перших двох груп, мали значний вплив на промисловість і торгівлю. Німці були на четвертому місці, але вони зосереджували в своїх руках адміністративне управління. Усі президенти краю до 1918 р. були німцями. Поляки, хоча й були найменшою з усіх п'яти етнічних груп, мали соціальну верству великих землевласників, що забезпечувала непропорційно велике представництво в органах місцевого самоврядування. Вони також отримували значну підтримку з Галичини.

Отже, для вирішення політичних чи національно-культурних питань, на Буковині потрібно було шукати підтримки інших етнічних груп, домовлятися з ними, укладати угоди, шукати компромісу.

Незважаючи на те, що в Королівстві Галичини і Володимирії українці в 1880 р. становили понад 42% населення, в адміністративному плані край було віддано на відкуп полякам. Впродовж 1866–1873 рр. поступово, без якогось особливого афішування, краєві фактично надано внутрішню автономію з яскраво вираженими перевагами для поляків у мовному питанні, зайнятті адміністративних посад, місцевому самоврядуванні. Усі намісники Галичини в цей час були поляками. В адміністративному апараті вищої та середньої ланки понад 80% місць займали поляки. Українці в кращому разі могли претендувати на нижчі посади в адміністративних і судових установах Східної Галичини. Велике значення для отримання державних посад мала лояльність українських претендентів до польської влади в Галичині. Така ж ситуація спостерігалася й у Галицькому сеймі, де українці в найкращому випадку мали 49 депутатів¹² (32,6%) під час першої каденції сейму 1861–1866 рр., а в 1883–1889 рр. лише 12 представників¹³ (8%). Зумовлювалося це несправедливою виборчою системою, де на перше місце ставилося соціальне представництво, а також масовими зловживаннями польської адміністрації під час виборів. У 1870 р. в уряді Цислайтанії

¹² Чорновол І. Українська фракція Галицького сейму 1861–1900 рр. Львів, 2002. С. 82–83.

¹³ Там само. С. 56.

запроваджено посаду міністра для Галичини¹⁴, яку також займали виключно поляки.

Приблизно подібна ж ситуація мала місце й на Буковині. Українці були недостатньо представлені в органах влади. Але, на відміну від Галичини в державних структурах краю були задіяні щонайменше представники 6 етнічних груп. На початку ХХ ст. з 1846 державних службовців 916 були німцями (тобто майже половина). Крім того, в органах влади працювали 244 поляки (13,2%), 218 румунів (11,8%), 169 українців (9,15%), 141 євреїв (7,6%), 120 чехів (6,5%) і 38 представників інших народностей (угорці, італійці тощо) (2,05%)¹⁵. Відразу впадає у вічі надмірно високе, порівняно зі складом населення, представництво поляків і чехів у органах державної влади Буковини. Це пояснюється особливостями забезпечення кадрами державних службовців Буковини. Сюди прибували представники освічених верств Галичини, Моравії, Чехії, які сподівалися зробити тут вдалу державну кар'єру. Що ж до українців, проблема полягала в недостатній кількості (особливо на початках) належно підготовлених кадрів, які мали б достатню освіту і вільно володіли необхідними мовами. Значна частина українських селян і в Галичині, й на Буковині в кінці ХІХ ст. залишалася неписьменною.

У Буковинському сеймі українці також тривалий час залишалися на другорядному становищі. У 60–80-х роках ХІХ ст. були каденції, коли українці не мали жодного депутата. Тільки з 90-х років ХІХ ст., у зв'язку з розвитком національного руху, ситуація починає змінюватися на краще. Однак за існуючої виборчої системи українці могли вибороти не більше 6 місць (19,31%) з 31. Значним у сеймі було представництво румунів (за рахунок курії великих землевласників), а також німців, євреїв (курії міст і торгово-промислової палати) і поляків (курії великих землевласників).

Таким чином, характерними рисами українсько-польського і українсько-румунського порубіжжя в Цислейтанії були слабке представництво українців у органах політичної влади та місцевого самоврядування, економічна відсталість та бідність українського

¹⁴ Уська У. Автономізація Галичини (1861–1873): процес законодавчого оформлення польської національно-територіальної автономії. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2017. Вип. 18. С. 119.

¹⁵ Державний архів Чернівецької області (ДАЧО). Ф. 3. Крайове правління. Оп. 1. Спр. 8148. Арх. 30.

населення, високий рівень неписьменності серед широких мас населення, недостатнє забезпечення освітніх потреб українською мовою, особливо середньої та вищої школи, відсутність належних умов для розвитку культури.

Водночас австрійські конституційні закони 1867 року гарантували широкі можливості для народів держави. Виникало протиріччя, яке українці могли розв'язати лише наполегливою працею та боротьбою за свої права. До того ж австрійське законодавство давало змогу вирішувати ці проблеми конституційними методами.

Зрозуміло, що така ситуація підштовхувала українців до боротьби за свої національні права. Не випадково, у другій половині XIX ст. спочатку Галичина, а пізніше й Буковина стають важливими центрами українського національного руху. Але й тут, українсько-польське та українсько-румунське порубіжжя мали свої особливості.

В Галичині українці заявили про себе в повний голос уже під час революції 1848–1849 рр. Саме в цей час було створено першу українську легальну політичну організацію «Головна Руська Рада», яка висунула цілу низку вимог, що й надалі активно відстоювалися українцями. Серед них ідея поділу Королівства Галичини і Володимирії на східну і західну частину (українську і польську) з наданням їм широкої адміністративної та національно-культурної автономії. Характерно, що австрійська влада в той час ще не мала чіткого уявлення, як поставитися до розв'язання цього питання, і навіть була готова піти на поступки українцям. Однак шалений опір поляків призвів до того, що вже в 50-х роках XIX ст. це питання було знято з порядку денного австрійської влади. Проте впродовж існування Австро-Угорщини українці Галичини і Буковини продовжували відстоювати цю вимогу, розглядаючи її як важливий крок на шляху до відродження незалежної Української держави.

Серед інших вимог, які були притаманні українцям Галичини і Буковини, варто назвати потребу в забезпеченні належних можливостей для розвитку української освіти і культури, розширення представництва в органах місцевого самоврядування за рахунок запровадження загального, рівного, безпосереднього виборчого права при таємному голосуванні, поліпшення економічного становища широких верств населення шляхом розвитку різних форм кооперації та кредитних спілок тощо.

У польському політикумі по-різному ставилися до прагнень українців. Було б невірним вважати, що поводження було лише негативним. Декілька разів робили спроби досягти порозуміння. Найбільш яскравим прикладом цього була так звана «нова ера», коли в 1890 р. українські й польські політики домовилися про цілу низку компромісів у суспільно-політичних, освітньо-культурних та економічних галузях, щоб знизити напругу в українсько-польських відносинах. Зокрема, мали бути відкриті кафедра історії України у Львівському університеті, три українські гімназії, розширені права української мови в діловодстві тощо. Угода мала яскраво виражене антиросійське спрямування і передбачала ізоляцію галицьких москвофілів на політичній арені. Однак через взаємну недовіру обох сторін, вже в 1894 р. частина українських політиків на чолі з Ю. Романчуком звинуватила поляків у недотриманні домовленостей і заявила про крах «нової ери». Інша частина українських політиків на чолі з О. Барвінським продовжувала шукати компромісів з поляками. Загалом це був цікавий досвід щодо спроби порозуміння між обома таборами.

На Буковині українсько-румунські відносини також мали досить гострий характер. Так само, як поляки в Галичині, румуни Буковини відстоювали історичний міф про те, що весь край є румунською етнічною територією, і не хотіли визнавати права українців. Але тут українці не були залишені самі на сам з румунами. Суттєвий вплив на відносини справляли німці, євреї та інші етнічні групи. На початку ХХ ст. в самому середовищі румунських політиків відбуваються важливі зміни. Виділилася демократична течія на чолі з А. Ончулом, яка на перше місце ставить не національні, а соціальні вимоги. Це призвело до цікавої спроби українсько-румунського порозуміння через призму боротьби за соціально-економічні права українських і румунських селян. В результаті утворилося міжнаціональне депутатське об'єднання, яке отримало назву «Вільнодумний союз». Його засновниками стали відомі в краї політики: від румунів А. Ончул, від українців М. Василько і від євреїв Б. Штраухер. Об'єднання висунуло цілу низку вимог соціально-економічного і політичного характеру, а також декларувало рівність усіх етнічних груп у національно-культурній сфері. Незабаром до нього приєдналися усі українські депутати, частина німецьких і єврейських послів. У результаті, в 1905 р. представники «віль-

нодумних» виграли вибори до Буковинського сейму і отримали переконливу більшість у ньому. Однак, це об'єднання також проіснувало недовго. У цьому ж таки 1905 р. воно розпалося через внутрішні суперечки та особисті амбіції його лідерів. Проте, проєкти реформ розроблені «Вільнодумним союзом» стали стержнем політичного життя Буковини передвоєнного десятиліття і поступово, хоча й з деякими змінами, впроваджувалися в життя, що загалом було на користь українцям.

Важливе значення для суспільного життя в Галичині й на Буковині мало реформування виборчого закону до австрійського парламенту, ухвалене в 1907 р. Було запроваджено загальне, пряме виборче право для чоловіків старших за 24 роки при таємному голосуванні. Безперечно, це відкривало значні перспективи для українців щодо збільшення кількості своїх представників у парламенті. Однак у Галичині через різноманітні маніпуляції зі створенням виборчих округів, тиск польської адміністрації на виборців, українці під час виборів у травні цього року отримали 27 депутатських мандатів з можливих 28, у той час поляки вибороли 79 місць. Газета «Буковина» проаналізувала кількість поданих голосів за польських і українських депутатів. Вона зазначала, що за різні політичні партії поляків віддано 617 тис. 778 голосів, і це за справедливого пропорційного розподілу мало б дати лише 56 місць, а не 79. В той же час за українських депутатів віддано 546 тис. 775 голосів, і це мало б забезпечити 50 місць, а вийшло лише 27¹⁶. Газета з обуренням писала: «Се є галицко-польська справедливість! Се є отся «любов і правда», о якій так солодко балакав і Сенкевич, і Падеровські... Радуйся Польще правдою твоєю!»¹⁷.

На Буковині вибори до парламенту 1907 р. пройшли більш спокійно. Обрано 5 українських, 5 румунських, 3 німецьких і 1 єврейського депутатів. Звичайно, тут диспропорції були менш різкими, однак українці могли б мати щонайменше 6 мандатів за пропорційного створення виборчих округів.

На початку XX ст. було реформовано виборчі закони до Буковинського і Галицького сейму на засадах створення національно-соціальних курій. Для Буковини такий закон був

¹⁶ Політичні гльоси. *Буковина* (Чернівці). 1907. 30 травня (12 червня).

¹⁷ Там само.

санкціонований імператором у травні 1910 р. Він дав змогу збільшити представництво українців у Буковинському сеймі. Тепер вони мали гарантованих 17 місць із 63, що становило 26,98%. Румунам забезпечувалося 23 місця, німцям разом з євреями 17 місць і полякам 6 мандатів¹⁸. Безперечно, компромісу було досягнуто перш за все за рахунок українського представництва, бо найчисленніша етнічна група на 6 мандатів поступалася румунам, які були на другому місці за чисельністю.

Вибори за новим виборчим законом відбулися в 1911 р. і не спричинили значних ексцесів. Це дало підстави австрійській владі вважати буковинський експеримент вдалим і спробувати поширити його й на Галичину.

Новий виборчий закон до Галицького сейму був затверджений імператором у липні 1914 р. Згідно з цим документом українцям гарантувалося 27,2% місць¹⁹, що було більше, ніж за старої ординації, але все одно менше, ніж на це сподівалися українці. Однак, за цим законом вибори не проводилися через початок Першої світової війни.

Загалом, порівняння суспільно-політичних процесів на українсько-польському і українсько-румунському порубіжжі дає підстави стверджувати, що в Галичині боротьба між двома народами, незважаючи на всі зусилля центральної влади, розвивалася шляхом посилення конфронтації і в ряді випадків набувала дуже гострих форм, особливо під час передвиборчих кампаній та під час самих виборів. Яскравим прикладом цього стало вбивство студентом Мирославом Січинським намісника Анджея Потоцького на знак протесту проти утисків українців, фальшування виборів, засилля поляків у органах влади, обмежень української мови в діловодстві тощо.

На Буковині до подібного не доходило. Політики намагалися розв'язувати нагальні питання конституційними методами, і українці тут здобули чималий прогрес.

¹⁸ Добржанський О. Система органів влади Буковини у складі Австрійської (Австро-Угорської) монархії. *Історія розвитку органів влади на території Чернівецької області*. Чернівці, 2014. С. 230.

¹⁹ Плекан Ю. Боротьба за реформу виборчого законодавства до Австрійського парламенту та Галицького сейму (кінець XIX – початок XX ст.). Івано-Франківськ, 2008. С. 144.

На початку ХХ ст. було чимало питань, які українці Галичини і Буковини намагалися розв'язувати спільними зусиллями. Серед них, можна назвати боротьбу за український університет у Галичині, яка також періодично загострювалася і не обійшлася без жертв. Український студент Адам Коцко був вбитий поляками під час студентських демонстрацій на підтримку вирішення цього питання²⁰. Врешті-решт, після жорстких переговорів, у яких брали участь представники українців, поляків і центральної влади, імператор підписав рескрипт про відкриття університету з 1 вересня 1916 р. Однак через початок Першої світової війни це рішення так і не було реалізовано.

На Буковині одним із центральних питань суспільного життя стала боротьба за рівність українців і румунів у православній церкві краю. Тут також було чимало гострих суперечок, навіть була створена спільна українсько-румунська комісія з цього питання. Хоча проблему не було розв'язано повністю, напередодні Першої світової війни українці фактично здобули рівність у управлінні православною церквою краю.

Можна навести іще чимало подібного роду порівнянь. Але очевидним є те, що українсько-польське і українсько-румунське порубіжжя мали чимало спільних і відмінних рис. До тотожних явищ варто віднести упосліджене становище українців, обмеженість їхніх можливостей бути представленими в крайовій адміністрації, нерівноправність у забезпеченні прав на розвиток культури, освіти. В умовах конституційної Австрії в обох краях швидкими темпами розвивається український національний рух, який був добре організованим, структурованим на окремі політичні партії, орієнтувався на потреби широких верств населення.

До відмінностей варто віднести те, що українці Галичини з кінця 60-х років ХІХ ст. опинилися в межах польської адміністративної та національно-культурної автономії. Це значно погіршувало можливості добиватися позитивних результатів у боротьбі із засилам польського представництва в усіх органах влади. Сподіватися на допомогу з боку інших етнічних груп було марно. Фактично

²⁰ Гурак І. Студентство у боротьбі за відкриття українського університету у Львові та події 1 липня 1910 р. *Українознавчі студії*. 2007-2008. № 8-9. С. 308.

українці краю були один на один з поляками і змушені були вдаватися до більш радикальних методів боротьби.

На Буковині, навпаки, українці в політичній боротьбі значною мірою покладалися на пошук союзників серед інших народів краю, що відкривало можливості добиватися поставлених цілей шляхом компромісів і угод. Завдяки цьому напередодні Першої світової війни українці краю відзначалися в кращий бік за чисельністю народних шкіл з українською мовою навчання, кількістю українських гімназій, чисельністю українських товариств (співвідносно до загальної кількості українського населення). Разом з тим, головні культурно-освітні організації українців, як-от «Просвіта», Наукове товариство ім. Шевченка та ін. перебували в Галичині. Український рух в Галичині був набагато масштабнішим і справляв значний ідейний вплив на Буковину.

Проте за всіх відмінностей та регіональних особливостей українці українсько-польського й українсько-румунського порубіжжя в цей час почувалися вже частиною єдиного українського народу незалежно від кордонів і державної приналежності. Це був закономірний результат зростання національної свідомості, організованості українського руху на обох порубіжних територіях, що відкривало хороші перспективи боротьби за українську державу з урахуванням етнічних меж українства.

ABSTRACT

This chapter analyzes the situation of Ukrainians and their interactions with other peoples in the Ukrainian-Polish and Ukrainian-Romanian ethnic borderlands in Cisleithania during the last third of the 19th century and the early 20th century. Considerable attention is devoted to comparing the ethno-demographic, cultural-educational, and religious situations of Ukrainians in these two border regions, as well as their relations with Poles in Galicia and Romanians in Bukovina, and with other ethnic groups. It is noted that the Ukrainian-Polish and Ukrainian-Romanian border regions were characterized by weak representation of Ukrainians in political authorities and local self-government bodies, high levels of illiteracy among the general population, and insufficient provision for educational needs in the Ukrainian language. At the same time, it is noted that the Austrian constitutional laws of 1867 guaran-

teed broad opportunities for the peoples of the state. Under such conditions, Ukrainians could resolve their problems only through a persistent struggle for their rights. It is emphasized that it was precisely from the last third of the 19th century that Galicia, and later Bukovina, became important centers of the Ukrainian movement. The difference lay in the fact that in Galicia, Ukrainian-Polish relations developed in the direction of increased confrontation and radicalization. At the same time, in Bukovina, there were more opportunities to resolve existing conflicts through negotiations and compromises.

Overall, both the Ukrainian-Polish and Ukrainian-Romanian borderlands in Cisleithania became important territories for the growth of Ukrainian political forces, gaining experience in the struggle for national rights, and consolidating the Ukrainian people around the slogans of the struggle for separate Ukrainian national and cultural autonomy—and, in the long term, an independent Ukrainian state.

Keywords: Galicia, Bukovina, Ukrainian-Polish border region, Ukrainian-Romanian border region, interethnic relations, historical myths, identity, culture, historical memory.